

ONIL, vila important de la comarca de Xixona.

PRON. MOD.: *onil* 1935 a Xixona i a Alcoi (J.G.M.); id. a Alcoi, a Tibi i a Onil mateix, 1963 (enq. xxxv, 172-180). Gentilici: *onilers* (*AlcM*).

MENCIONS ANT. No figura en el *Rept.*² 1251: «turrin de *Unili*» (Huici I, 545); 1268: *Unil*, en un doc. del castell i vila d'~ (MiretS, *Itin. de Jaume I*, p. 415). SSiv. en dona moltes notícies medievals (sense precisar la forma del nom): que pertanyé al rei moro *Çeid Abu Çeid*, que, fet cristià en donà l'esgl. el 1247, a l'Arq. de Tarragona; i el 1364 Pere el Cerimoniós el confià a Ramon de Vilanova perquè el fortificués durant la guerra amb Castella.

Ho confirma R. Viravens, *Crón. de Alicante*, GGRV 796: on se'n trobaran més dades topogràfiques i estadístiques; i altres notícies datades de 1251 i 1258. No diu que hi hagués moriscos, sinó que a l'esgl. hi ha un retaule valuós, del S. XVI. I realment en el cens de 1609 només li assenyalen cristians vells, en 250 focs (Reglà, *An. Univ. Val.* 1974, p. 111).³ Molt important i detinguda la descripció que en dona Cavanilles II, 176-180, 182, 173 (amb dibuix de la vall, p. 228 de 2a. ed.). Altres dades, encara, en *El Arch.* v, 164 i VII, 350.

ETIM. Quant a *Onil* només és evident que és nom (i població) anterior a la Conquesta (1247 ---). Importaria comprovar una dada que potser li pertany. Ibn al-Khatib († 1374), en la seva *Història dels Nasarites*, enumerant els districtes del regne de Granada, en nombre de 33, posa el «clima [*iq̄līm*] de *Aunil* com un d'ells, prenent-ho de la Crònica d'Elvira d'Abulcàssim Almañahí; notícia de Simonet, *Descr. del R. de Granada según los Árabes* (1.ª ed.), p. 221, però dient que no n'ha trobat vestigi en la documentació ni en la geogr. moderna. Si la dada d'Almañahí fos 100 anys anterior, és concebible que en Ibn al-Khatib, aquest *iq̄līm* fos el de la zona extrema NE. del regne de Granada (fins a la presa de Múrcia per Jaume I, c. 1270, no quedà això fermament en mans cristianes). I que l'*iq̄līm Aunil* prengué nom de la vila d'*Onil*.

Però lingüísticament no sembla possible pensar en origen aràbic del nom. No hi ha arrels aràbigues *wnl*, *wnr*, *'nl*, *'nr* ni *wnn*. Encara que a Algèria vegem un NP vacillant entre *Wunnir* i *Wunnin* (*GGAlg.*), no hi ha tal nom a Àrabia (Hess) ni Egipte (Littmann) i no havent-hi arrel en àrab, ha de ser un dels noms d'alluvió que han refluït a Algèria; com que *DAG.* també troba un cogn. *Onir* a Bna., el que pot ser és que tant aquest com l'algerià siguin posttoponímics del nostre *Onil*.

A Callosa hi ha una pda. *Onàer* (GGRV, 686) o *Unaire* (xxxv, 179.25, 184.3), nom d'aïres mossàrabs, però sembla que s'hagi d'unir amb «*unáydar*» dim. de *ándar* «era donde trillan» (*PAlc*, 237b-2a), formació no gaire clara, a base de l'arrel *ndr*; però si des d'*unáidar* es pot arribar en rigor a *Onàer/Onaire*, com que de cap manera no ho duríem fonèticament fins a *Onil*, només ho he fet constar ací per descàrrec de consciència.

Per més que la marjal d'*Onil* sigui reblerta d'aigües (Cavanilles, GGRV, supra), no pensem a relacionar-ho amb el pre-romà ONNA nom fluvial, del qual derivem *ONNĀROS > *Onyar*, el riu de Girona: però la *ī* < A fóra injustificable (una imela impossible en tal grau, o en cap, essent davant *r*), i un celtisme és també ben inversemblant en aquestes zones. Si ho he examinat era a títol de nom pre-romà, que això sí que és probable.

Més aviat del branc ibero-basco-tartessi, d'on vénen els veïns *Ibi* i *Tibi*; amb enllaç basc: *Aialt* encara més veí (art. supra), i el grup d'*Aielo*, amb *Ella/Elda/Navelda/Novellè*; amb enllaç, més aviat ibèric: *Tàrber/Llíber*, ben veïns i *Dènia, Aspe, Saetabis/Xàtiva*; o amb el matís afro-ibèric *Tibi*: i a Onil mateix el barranc de *Tagüenga* (xxxv, 173.17), i la muntanya de *Biscol* (Cavanilles II, 176).

Això ens mena a tornar cap a *Cunit*, començant per *Conil*. Car a aquest nom andalús se li han trobat antecedents pre-romans, testificats en època romana; en efecte figura *Conil* en una inscripció de *Salacia* que hom ha situat a *Alcácer do Sal*,⁴ prop de *Beja* (Sud de Portugal, uns 180 k. al NO. de Conil). Segons Schmoll (*Spr. Idg. Hisp.*, 7 i 113n.-) seria abreuament de *Coniltir*, que figura en una altra inscr. d'aquella zona (Gómez Moreno, *Misceláneas*, 114). En *Die Sprache*, vol. VI, 48, hi torna Schmoll, qualificant de tartessia la inscr. d'Abengibre on troben *Coniltir*, mentre que a *Salacia* situa una moneda llatina amb el NP «*Conil. Siscr. f.*». En les seves *Südlusitanischen Inschriften*, p. 33, hi afegeix tota una sèrie de noms semblants o paral·lels, en els quals va reapareixent el morfema *-tir/ter*; aquí prefereix la lectura *Conilter* en la d'Abengibre, i hi afegeix *ilter, ulteraca, Acalter, Cunitir*, i, en fi *Uorilter*.

Judicant per aquesta última, la K- inicial de *Conil* i *Coniltir* seria un element volàtil, evanescent o caduc: recordem que en l'evolució històrica del basc, la k- inicial s'ha canviat en *h*, després emmudida del tot (V. els art. *Carreu*, *Cortiuada*; bc. *arri* = cast. *quer*; *Apodaca* < CAPUT AQUAE etc.). Bé sembla, doncs, que *Onil*,⁵ dins aquest terreny, pot passar per una variant de *Conil*, i de *Uorilter*, en una forma o altra. Car aquest conjunt no és solament tartessi, lusitànic o bètic ponentí: ens consta que en l'ibèric del nostre SE, també apareix un morfema semblant en el plom d'Alcoi; i que en aquest, l'element *-il-* hi és en múltiples combinacions, i que hom ha llegit *beconiltir* en una inscr. de Llúria (Schmoll).

No desconequem que dins les tenebres que embolquen els llenguatges d'aquest grup substràtic, anem ben insegurs, enmig d'aqueixa polseguera de formes de significat ignot. Però ja no podem dubtar que és dins aqueix terreny que es troba la filiació més seriosa dels tres NLL *Onil*, *Conil* i *Cunit*. Notem que la *u* d'aquest darrer s'ha de mirar com sortida de *o*, amb la qual apareix en les mencions de 1177 i 1359 (les restants són en llatí: potser *u* llatinitzant, o resultant